

24 Haziran'a Doğru Türkiye Ekonomisini Doğru Anlamak

MEVLÜT TATLIYER

- Türkiye ekonomisi AK Parti döneminde nasıl bir seyir izledi?
- Ekonomik büyüme inşaat ve/veya ithalat eksenli miydi?
- Borçluluk düzeylerinde nasıl bir dönüşüm yaşandı?

GİRİŞ

Türk ekonomisinin mevcut durumuna dair öteden beri son derece sübjektif ve üstünkörü yorumlar yapılıyor. Bu durum ise Türkiye açısından bir dezavantajdır. Zira kötü eleştiri iyi eleştirinin düşmanıdır. Türkiye ekonomisinin arzu edilen noktalara gelebilmesi için ekonominin mevcut durumunun iyi bir şekilde anlaşılabilmesi gerekmektedir. Bütün bunları gerçekleştirebilmek için de “iyi eleştirilere” ihtiyac duyuyoruz. Türkiye'nin yapısal sorunları arasında yer alan “teknoloji açığı” ve “cari açık” gibi problemlerin çözülebilmesi noktasındaki önemli engellerden birisi ise kötü eleştirilerdir. Bu perspektifin amacı da Türkiye ekonomisinin genel olarak nasıl bir yapıya sahip olduğu ortaya koymak ve böylece Türkiye ekonomisinin “daha iyi” anlaşılabilmesine katkı sağlayarak “iyi eleştirilere” alan açmaktır.

EKONOMİK BÜYÜME

Türkiye ekonomisi 2002-2017 döneminde yüzde 131 düzeyinde büyüyerek 2,3 katına çıkmıştır. Bu süreçte yıllık ortalama ekonomik büyüme oranı yüzde 5,7 olmuştur. Milli gelir hesaplamalarında kullanılan “temel yıl”,

birçok teknik nedenden ötürü ve bilhassa ekonomi zaman içinde “yapı değiştirdiği” için her 10-20 yılda bir değiştirilir. Bu çerçevede, şu anda cari olan temel yıl 2009'dur ve söz konusu oranlar bu temel yıla göre hesap edilen oranlardır. Bir önceki temel yıl olan 1998 eksenli hesaplamalara göre 2002-2017 döneminde yıllık ekonomik büyüme yüzde 4,8'dir ki bu da toplamda tam yüzde 100 düzeyinde bir büyümeye karşılık gelmektedir. Son olarak 2018'in ilk çeyreğinde de Türkiye ekonomisi yüzde 7,4 oranında büyümüştür.

Görüldüğü üzere Türkiye ekonomisi 2000'lerde büyüklüğünü ciddi biçimde artırmıştır. Aynı süreçte Türkiye birçok sanayileşmiş ve sanayileşmekte olan ülkeden çok daha iyi bir performans sergilemiştir. 2002-2017 sürecinde yıllık ekonomik büyüme oranı ABD'de yüzde 1,9, İngiltere'de yüzde 1,7 ve İspanya'da yüzde 1,4 olarak gerçekleşmiştir. Yine bu oran Brezilya'da yüzde 2,5, Meksika'da yüzde 2,4 ve Arjantin'de yüzde 3,1'dir.

Türkiye'nin ekonomik büyüme performansına getirilen en yaygın eleştiriler, söz konusu büyümenin “inşaat eksenli”, “kamu borcu eksenli”, “dış borç eksenli”, “ithalat kaynaklı” ve “istihdamsız” olduğu şeklindedir.

MEVLÜT TATLIYER

Tatliyer, 2007'de İTÜ İşletme Mühendisliği Bölümü'nden mezun oldu. Yüksek lisansını İstanbul Bilgi Üniversitesi Finansal Ekonomi Bölümü'nde (2010), doktorasını ise İstanbul Üniversitesi İktisat Bölümü'nde tamamladı (2014). Tatliyer halen İstanbul Medipol Üniversitesi Ekonomi ve Finans Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmalarını sürdürmektedir. İlgili alanları arasında makro iktisat ve uluslararası politik iktisat bulunan Tatliyer'in çeşitli uluslararası dergilerde yayınları bulunmaktadır. Tatliyer'in ayrıca *İktisadi Düşüncenin Evrimi ve İktisat Politikası* (2015) isimli bir de kitabı vardır.

BÜYÜME İNŞAAT EKSENLİ Mİ?

İnşaat sektörü Türkiye’de 2000’lerde en hızlı gelişen sektörlerden birisi olmuş ve 2002-2017 sürecinde tam olarak yüzde 303 düzeyinde büyümüştür. Peki bu durum 2000’lerde sağlanan ekonomik büyümenin inşaat eksenli olduğu anlamına mı gelmektedir? Bu soruya anlamlı bir cevap verebilmek için perspektifimizi en az dört boyutta genişletmemiz gerekiyor.

İlk olarak, inşaat sektörü 2002’den bu yana “hiç” büyümeseydi Türkiye ekonomisi 2002-2017 sürecinde yüzde 131 değil, yüzde 118 büyümüş olacaktı. Yıllık ortalama ekonomik büyüme de yüzde 5,7 yerine yüzde 5,3 olacaktı. Yani, 2000’lerde inşaat sektörü hiç büyümeseydi bile Türkiye ekonomisi yine oldukça iyi büyüme oranları elde edecekti.

İkinci olarak, inşaat sektöründe gerçekleşen muazzam genişlemeyle birlikte bu sektörün tüm ekonomi içindeki payı 2002-2017 sürecinde ciddi bir artış yaşayarak yüzde 4,3’ten yüzde 7,6’ya yükseldi. Yani inşaat sektörü sergilediği muazzam yükselişe rağmen halihazırda genel ekonomide ancak yüzde 7,6 düzeyinde bir paya sahiptir.

Üçüncü olarak, hizmetler sektöründe yer alan ve inşaat sektörüyle dolaylı da olsa irtibat halinde olan “gayrimenkul faaliyetleri”¹ alt-sektörünün genel ekonomi içindeki payı 2002-2017 sürecinde yüzde 13,2’den yüzde 8,1’e kadar düştü. Böylece inşaat ve gayrimenkul faaliyetleri sektörlerinin genel ekonomi içindeki toplam payı 2002-2017 sürecinde yüzde 17,5’ten yüzde 15,7’ye “düştü”. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde görülmektedir ki bir taraftan gayrimenkul sektörü 2002-2017 sürecinde çok daha “üretken” hale geldi diğer taraftan da bu sektörün genel ekonomi içindeki toplam payı artmak bir yana azaldı.

Dördüncü olarak, 2002-2017 sürecinde sanayi sektörü de önemli düzeyde genişledi. Bu süreçte yüzde 163 düzeyinde büyüyen sanayi sektörü genel ekonomideki payını yüzde 17,7’den yüzde 20,1’e kadar

çıkardı. Yani, reel ekonominin en önemli sektörünün payı da 2002-2017 sürecinde ciddi biçimde yükseldi.

Sonuç olarak, Türkiye’nin 2000’li yıllarda “inşaat eksenli” büyüdüğü iddiası dayanaksızdır.

BÜYÜME KAMU BORCU EKSENLİ Mİ?

Bugün Türkiye’nin çeşitli boyutlarda gerçekte ne kadar borçlu olduğu hususunda “veri kirliliği” bulunmaktadır. Özellikle vurgulamak gerekir ki veri sadece veridir ve yorumlanmaya/bağlamına oturtulmaya muhtaçtır. Bunu gerçekleştirebilmek için de doğru yönetime ve kuşatıcı bilgiye sahip olmak gerekir.

Türkiye’de kamu borcu 2002-2017 aralığında 259 milyar TL’den 878 milyar TL’ye yükselerek yaklaşık 3,4 katına çıktı. Peki, bu “veriyi” nasıl okumamız gerekiyor? Buradan direkt olarak bir sonuca ulaşabilir miyiz? Veya “devlet borç batağına saplandı” diyebilir miyiz?

Cevap hayır. 2002’deki borç düzeyi ile 2017’deki borç düzeyini karşılaştırabilmek için söz konusu verileri en az iki “filtreden” geçirmeliyiz.

İlk olarak, borç düzeyini enflasyondan arındırmamız gerekiyor. Bir kişinin 2002’de aldığı 1.000 TL borç ile bugün aldığı 1.000 TL borç birbirinden oldukça farklıdır.

İkinci olarak, borç düzeyini toplam gelirimizle karşılaştırmamız gerekiyor. Bir kişinin 2.000 TL borca sahip olması o kişinin “mali durumu” hakkında bize tek başına ne kadar bilgi verebilir? Bu kişinin aylık geliri 3.000 TL ise bu ciddi bir borçtur. Fakat bu kişinin aylık geliri 10.000 TL ise bu oldukça önemsiz bir borçtur. Borç verileri de bu yüzden tek başına değil, toplam gelire oranlanarak okunmak zorundadır. Ülkenin toplam geliri de Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH), başka bir deyişle “milli gelir” olduğundan, borç düzeyini anlayabilmek adına kamu borcunun milli gelire oranına bakmamız gerekir.

Türkiye’de 2002-2017 döneminde fiyatlar yaklaşık olarak 3,3 katına çıktı. Kamu borcu da aynı süreçte yaklaşık 3,4 katına çıktığından, kamu borcunun “reel düzeyi” bu süreçte neredeyse aynı kalmış oldu. Öte yandan, milli gelir aynı dönemde yüzde 131 dü-

1. Gayrimenkul faaliyetleri alt-sektörü, üçe alt-faaliyete ayrılmaktadır: 1. Kendine ait gayrimenkulün alınıp satılması 2. Kendine ait veya kiralanmış gayrimenkulün kiraya verilmesi veya işletilmesi 3. Bir ücret veya sözleşme temeline dayalı olan gayrimenkul faaliyetleri.

zeyinde büyüdü. Yani enflasyondan arındırılmış borç miktarı neredeyse aynı kalırken devletin “borç ödeme kapasitesi” ciddi biçimde arttı. Sonuçta da “kamu borcunun milli gelire oranı” 2002-2017 sürecinde yüzde 72’den yüzde 28 düzeylerine kadar geriledi.

Türkiye günümüzde kamu borcunun milli gelire oranı hususunda dünyadaki “en az borçlu ülkeler” arasında bulunuyor. Birçok sanayileşmiş ülkede bu oran oldukça ciddi düzeylerde. Örneğin bu oran Japonya’da yüzde 253, İtalya’da yüzde 132, ABD’de yüzde 105, Fransa’da yüzde 97, İngiltere’de yüzde 85. Bu oranın Avrupa Birliği ortalaması ise yüzde 82. Birçok sanayileşmekte olan ülkede de bu oran Türkiye’dekinden çok daha yüksek. Örneğin bu oran Meksika’da yüzde 46, Arjantin’de yüzde 54, Brezilya’ya yüzde 74 ve Hindistan’da yüzde 69’dur.

Bütün bu noktalar bir araya getirildiğinde net bir şekilde görülmektedir ki Türkiye’de ekonomi 2000’lerde hızla büyürken kamu maliyesi de ciddi şekilde sağlamlaştı.

BÜYÜME DIŞ BORÇ EKSENLİ Mİ?

Türkiye’nin dış borcu 2002-2017 döneminde 130 milyar dolardan 453 milyar dolara yükseldi. Peki, bu veriyi nasıl okumamız gerekiyor? Amiyane tabirle Türkiye “cepten yiyerek” büyüyor diyebilir miyiz? Bu soruya cevap verebilmek için söz konusu dış borç verisinden çok daha fazlasına ihtiyaç duyuyoruz. İlk olarak, daha önce belirtildiği üzere, Türkiye’nin ilgili süreçte milli gelirinin nereden nereye geldiğini dikkate almadan söz konusu borç verisini değerlendirmeye imkan yoktur.

İkinci olarak belirtmek gerekir ki dış borç aynı zamanda “yatırım” anlamına gelmektedir. Bu yüzden, dış borç için “ne kadar az olursa, o kadar iyi” diye bir şey söylenemeyeceği gibi, aslında birçok durumda ülkeler yabancı yatırım çekmeye, yani borçluluk düzeylerini “artırmaya” çalışır. Yani, dış borç “sıfırlanması gereken” bir şey değildir. Dış borç, “yönetilmesi” ve “sağlıklı düzeylerde tutulması” gereken bir şeydir.

Türkiye’nin dolar cinsinden milli geliri de 2002-2017 sürecinde 236 milyar dolardan 851 milyar dolara yükselirken dış borç 130 milyar dolardan 453 milyar

dolara yükselmiştir. Türkiye’de dış borcun milli gelire oranı da böylece 2002’de yüzde 55 düzeyindeyken (daha sonraki süreçte inişli-çıkışlı bir seyir izleyerek) 2017 itibarıyla yüzde 53 olarak gerçekleşmiştir. Birçok sanayileşmiş ülkede bu oranın ciddi ölçüde daha yüksek olduğunu görüyoruz. Örneğin, bu oran İngiltere’de yüzde 313, Fransa’da yüzde 213, Almanya’da yüzde 141, İtalya’da yüzde 124 düzeyindedir. Sanayileşmekte olan ülkeler arasında ise Türkiye’den daha az borçluluğa sahip olanlar bulunduğu gibi daha borçlu olan ülkeler de bulunmaktadır. Örneğin bu oran Brezilya’da yüzde 30, Endonezya’da yüzde 34, Meksika’da yüzde 38, Arjantin’de yüzde 66, Polonya’da yüzde 70, Malezya’da ise yüzde 75 düzeyindedir.

Dış borçta dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan birisi ilgili ülkenin “kısa vadeli” dış borcunu ödeme kapasitesidir. Türkiye’de özel sektörün kısa vadeli döviz yükümlülükleri 91,2 milyar dolar düzeyinde iken, döviz varlıkları 93,4 milyar dolar düzeyindedir. Yani, Türkiye’de özel sektörün kısa vadeli döviz varlıkları, döviz yükümlülüklerinden fazladır. Bu da kısa vadeli dış borcunu ödeme kapasitesi noktasında Türkiye’nin oldukça iyi bir durumda olduğunu göstermektedir.

BÜYÜME İTHALAT KAYNAKLI Mİ?

Türkiye ekonomisiyle ilgili birçokları tarafından dile getirilen eleştirilerden birisi de büyümenin ithalat kaynaklı olduğu yönündedir. Bu eleştiriye göre açıklanan ekonomik büyüme rakamları önemli oranda köpüktür ve temelinde de ithalatta yaşanan artış bulunmaktadır. Örneğin, Türkiye ekonomisi 2018’in ilk çeyreğinde yüzde 7,4 büyümüştür. Fakat bu çeyrekte ithalat da yüzde 15,6 artmıştır. Şu durumda “yaşanan büyümede ithalat çok önemli bir paya sahiptir” denilebilir mi?

Cevap basit bir şekilde hayırdır. Zira tüketim yöntemine göre milli gelir hesaplanırken, hane halkı harcamaları, kamu harcamaları, yapılan yatırımlar ve ihracat toplanır. Ortaya çıkan yekundan da ithalat rakamı “çıkarılır”. Yani, yüzde 7,4’lük ekonomik büyüme rakamı zaten ithalattaki artıştan daha en başta arındırılmış rakamdır.

İthalat ile ilgili başka bir iddia ise Türkiye'nin nihai tüketime dönük ithalat düzeyinin çok fazla olduğu ve bu durumun Türkiye'ye ekonomik bir katkı sağlamadan sadece cari açığı/tasarruf açığını artırdığı şeklindedir. Oldukça önemli düzeyde bir yaygınlığa sahip olan bu iddia ilgili istatistiksel veriler tarafından desteklenmemektedir. Şöyle ki ithalat kendi içinde üç gruba ayrılır: yatırım malları, ara mallar ve tüketim malları. Tüketim mallarının ithalatının toplam ithalat içindeki payı 2017'de sadece yüzde 12'dir. Geri kalan yüzde 88 direkt olarak "üretim" için gerçekleştirilen "yatırım malları" ve "ara mallar" ithalatıdır. Örnek olarak, tüketim mallarının en büyük kalemi olan "binek otomobil" ithalatının toplam ithalat içindeki payı sadece yüzde 3,7'dir. Öte yandan "ara mallar" kategorisinin en büyük kalemi olan "sanayi için işlem görmüş hammaddeler" kaleminin toplam ithalat içindeki payı yüzde 37'dir. Şu halde Türkiye ithalatı tüketmek için değil, "üretmek" için gerçekleştirilmektedir.

Cari açık Türkiye'nin en önemli yapısal problemlerinden birisidir ve bu problemin çözümü "daha az tüketmekte" değil, "daha çok üretmektedir". Yapmamız gereken şey de yüksek katma değerli üretim düzeyimizi ciddi şekilde artırmaktır. Bu noktada belirtmek gerekir ki "yerli otomobil projesi" ve 135 milyar dolarlık yatırım bedeline sahip olan "Proje Bazlı Teşvik Sistemi", Türkiye'nin cari açık problemini ortadan kaldıracılabilesine önemli düzeyde katkı sağlama potansiyeline sahip projelerdir.

BÜYÜME İSTİHDAMSIZ MI?

Türkiye ekonomisiyle ilgili sıklıkla öne sürülen iddialardan birisi de 2000'li yıllarda yaşanan büyümenin "istihdamsız" olduğu şeklindedir. Bu iddianın arka planında Türkiye'de işsizlik oranında 2000'li yıllarda bir iyileşme yaşanmadığı ve işsizlik oranının yüzde 10'lar düzeyinde takılı kaldığı şeklindedir.

Belirtmek gerekir ki Türkiye işsizlik oranında 2000'li yıllarda gerçekten de arzu edilen düzeyde bir iyileşme yaşanmamış ve işsizlik oranı yüzde 6-7 dü-

zeylerine indirilememiştir. Fakat bu durum 2000'li yıllardaki büyümenin istihdamsız olduğu anlamına da gelmemektedir. Durumu açıklığa kavuşturabilmek için birtakım ekstra bilgilere ihtiyaç duyuyoruz.

Öncelikli olarak TÜİK'in (Türkiye İstatistik Kurumu) işgücü istatistiklerinde 2000'li yıllarda gerçekleştirdiği metodolojik dönüşümleri ve revizyonları dikkate almadan istihdam verilerini değerlendirmeye imkan yoktur. Bu metodolojik dönüşümler ve revizyonlarla birlikte TÜİK geriye dönük olarak istihdam verilerini tamamıyla güncellemiştir. Örneğin sadece 2007 revizyonu ile birlikte 2004 yılına ait istihdam düzeyi bir anda 2.2 milyon kişi "düşürülmüştür", yani "buharlaştırılmıştır". Resmi rakamlara göre 2003'teki istihdam düzeyine de ancak 2010 yılında ulaşılabilmektedir. "İstihdamsız büyüme" iddiasının yaygınlaşmasında da işte bu "teknik durum" oldukça büyük bir paya sahip olmuştur.

Bu açıdan istihdam verilerini söz konusu metodolojik dönüşümleri ve revizyonları dikkate almadan değerlendirmek oldukça yanıltıcı olacaktır. Bütün bu noktalar dikkate alınıp istihdam verileri "düzeltildiğinde" ise ortaya şöyle bir resim çıkmaktadır: Türkiye'de istihdam düzeyi 2002-2010 döneminde 18.3 milyondan 21.9 milyona yükselmiştir. Yani bu süreçte istihdam düzeyi yerinde saymamış yaklaşık 3.6 milyon kişi artmıştır. Türkiye'de istihdam düzeyi 2018 itibarıyla da 28,2 milyona ulaşmıştır. Yani 2002-2018 sürecinde istihdam düzeyi yaklaşık 10 milyon kişi artmıştır. Yine bu çalışan kişi sayısının sadece 16 yılda yüzde 50'den fazla arttığı anlamına gelmektedir. Belirtmek gerekir ki "düzeltilmemiş" resmi istatistiklere göre de ilgili süreçte istihdam 6,8 milyon kişi artmıştır.

Böylece görülmektedir ki Türkiye ekonomisi 2000'li yıllarda büyürken istihdam düzeyi de ciddi biçimde artmıştır. İşsizlik oranında anlamlı bir iyileşme yaşanmamasının arkasında ise başta işgücüne katılımın (yani, çalışmak isteyenlerin sayısının) ciddi biçimde yükselmesi olmak üzere birçok faktör yatmaktadır.

SONUÇ

Türkiye ekonomisi 2000'li yıllarda bir taraftan ciddi biçimde büyümüş diğer taraftan da önemli oranda daha sağlıklı hale gelmiştir. Öte yandan, başta teknoloji açığı ve cari açık olmak üzere yapısal problemlerimiz henüz ortadan kaldırılamamıştır.

Bu perspektifte ortaya konulmaya çalışılan şey Türkiye ekonomisine yöneltilen bütün eleştirilerin dayanaksız olduğu değildir. Türkiye ekonomisinin de

–her ekonomide olduğu gibi– kendine has yapısal sorunları vardır. Bu perspektifte yapılmaya çalışılan şey Türkiye ekonomisi ile ilgili birtakım yanlış eleştirileri “ayıklamak” ve bu şekilde “doğru/kaliteli eleştirilere” alan açmaktır. Unutulmamalıdır ki kötü (mesnetsiz) eleştiri, iyi (doğru) eleştirinin düşmanıdır. Kötü eleştirinin dostu ise ortadan kaldırmaya çalıştığımız yapısal sorunlarımızdır.

SIYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI
FOUNDATION FOR POLITICAL, ECONOMIC AND SOCIAL RESEARCH
مركز الدراسات السياسية والاقتصادية والاجتماعية

www.setav.org | info@setav.org | [@setavakfi](https://twitter.com/setavakfi)

SETA | Ankara

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya

06700 Ankara TÜRKİYE

Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı

No: 41-43 Eyüpsultan İstanbul TÜRKİYE

Tel: +90 212 315 11 00 | Faks: +90 212 315 11 11

SETA | Washington D.C.

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite

1106 Washington D.C. 20036 USA

Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099

SETA | Cairo

21 Fahmi Street Bab al Luq Abdeen

Flat No: 19 Cairo EGYPT

Tel: 00202 279 56866 | 00202 279 56985